

Türkçe Öğretimi ve Çocuk Şiiri

Mustafa CEMİLOĞLU*

ÖZET

Bu yazıda, genel anlamda ilköğretim okullarındaki Türkçe dersleri ile derslerde malzeme olarak kullanılan edebiyat metinleri ve özellikle çocuk şiirleri üzerinde durulmakta, bir çocuk şiiri, türkçe dersi uygulamasına yönelik olarak yorumlanmaktadır.

ZUSAMMENFASSUNG

In dieser Arbeit wird mit dem Unterricht bzw. mit den im Unterricht eingesetzten Unterrichtsmaterialen (literarische Texte und Gedichte) spezifisch für die türkischen Grund- und Hauptschulen beschäftigt. Als musterhafte Unterrichtsprobe wird hier der Einsatzvorschlag anhand eines türkischen Gedichts für Kinder dargestellt.

Bilindiği üzere, Milli Eğitim Bakanlığı'nın, ilköğretimi sekiz yıla yükselterek zorunlu eğitime ortaokul sınıflarını da dahil etme planlaması doğrultusunda kuruluş yaygınlaştırılmakta olan Temel Eğitim veya İlköğretim okullarının "Türkçe Eğitim Programı" yıllar önce yayımlanmıştı (Tebliğler Dergisi, 1981). Her ne kadar bu program bir yenilik olmamakta ve daha önceki ilkokul programına eklemelerle oluşmuş görünmekte ise de, burada kullanılan "Türkçe Eğitimi" ifadesi, Temel Eğitim Okullarının hem ilk devresini (1.-3. sınıflar), hem ikin-

* Dr.; U.Ü. Eğitim Fakültesi Öğretim Görevlisi.

ci devresini (4.-5. sınıflar), hem de üçüncü devre diyebileceğimiz 6.-8. sınıflarını kapsayacak biçimde ifade edilmiştir.

İşte bu programda sözü edilen Türkçe eğitiminin yürütülmesi, öğrenim gördükleri yüksek öğrenim kurumunda "Türkçe Öğretimi" okuyarak mezun olan öğretmenler tarafından sağlanacaktır. Aslında, kapsamı ve niteliği pek de yeni olmayan, öğretmen yetiştirme basamaklarının hemen tamamında, eski ilköğretmen okullarında, eğitim enstitülerinde, yüksek öğretmen okullarında ve nihayet eğitim yüksekokullarında ve şimdi sınıf öğretmenliği bölümlerinde okutulan türkçe eğitimi, hem yapılacak çalışmaların teorisini ve planlamasını geliştiren, hem de eğitimin çeşitli basamaklarında okutulan edebiyat metinlerinin yorumlanmasını, yani pratiğini gösteren bir ders olarak iki yönlü düşünülmüş olmalıdır.

Ülkemizde, Türkçe derslerinin planlanması ve teorik olarak değerlendirilmesi üzerinde çalışan eğitimciler tarafından bugüne kadar çok sayıda yayın yapılmıştır. Ancak, bu planlamaların ve kuramsal bilgilerin uygulamaya geçildiğinde anlam kazanacağı da bir gerçektir ve bu daha çok dili malzeme olarak kullanan sanatçıların, yani edebiyatçıların eserlerinin Türkçe derslerinde gündeme getirilmesi sonucu mümkün olacaktır. Söz konusu bu malzemeler, özellikleri nedeniyle edebiyatçıların, dilcilerin, dilbilimcilerin, estetikçilerin yorumlama çalışmaları ile "anadili" derslerini zenginleştirecektir.

Adına, ister eleştirmek, ister yorumlamak, ister tahlil etmek densin, sanat eserini değerlendirmek başlı başına bir uzmanlık işidir ve bu konuda bugüne kadar fazla sayıda kuramlar da geliştirilmiştir (Moran, 1974). Geliştirilen her kuram ise sanat eserinin daha çok belirli bir yanını öncelikle ele alma eğiliminde görünmektedir. Çünkü, edebiyat eserine, sanatçının kişiliği, kimliği, toplumun yapısı yansiyebileceği gibi, bunlarla ilgili daha derin izlerin, sözgelimi yazarın psikolojisinin, toplumsal kurumlar ve değer yargıları ile öz ve biçim farklılıklarının da aksedeceği kabul edilmektedir.

Edebiyata ve edebiyat eserine sadece edebiyat sanatı açısından bakılması, bu doğrultuda daha çok edebiyat tarihinin okutulması, birer dil ürünü ve kompozisyonu olan eserlerin yalnız geleneksel dilbilgisi açısından değerlendirilmesi, bunlarla yüzyüze getirilen öğrencilerin onlardaki anlatım zenginliğinden ve estetiğinden yararlanamamaları sonucunu getirir. O nedenle, bu eserlere biraz da yapısalcı bir yaklaşımla ve dilbilimdeki yeni gelişmelerin ışığı altında, dilin bir "iletişim aracı" olduğu gerçeğinden de yararlanarak bakmak ve ona göre yorumlar getirmek gerekmektedir.

Edebiyat ürünleri içinde yer alan her türün, o türle ilgili özellikler yönünden ayrı bir estetiği vardır. Bunlar arasında şiir, diğer türlere oranla oldukça farklı şekilde yapılanmış dil dokusu nedeniyle ayrı bir estetik yapı arzutmekte, bu özgün estetik, onun yorumlanmasını, eğitimde, anadil eğitiminde, Türkçe eğitiminde kullanılmasını güçleştirmektedir. Biraz da bu sebeple, bizde, şiir tahlili konusu pek fazla eskilere dayanmadığı gibi, bu alanda yapılan çalışmalar da fazla

değildir. Bunlar arasında, Mehmet Kaplan'ın "Şiir Tahlilleri" alanının en özlü örneği olarak metin çözümü konusunda neredeyse "başvuru kitabı" niteliğindedir. Yazar, adı geçen bu eserinde, biraz da serbest yoruma açık olarak: "Metne bağlı kalmak şartıyla ona tatbik edilen her görüş faydalıdır" demektedir (Kaplan, 1965, s. x).

Bu eserdeki çalışmalar daha çok yetişkinler için oluşturulmuş bulunan şiirlerle ilgilidir. Halbuki, okullarımızda okutulan Türkçe derslerinde "çocuk şiiri" diyebileceğimiz türden örnekler yer verilmektedir. Tabii, çocuk şiirlerinde veya bütünüyle ve genel anlamda "çocuk edebiyatı" ürünlerinde belirli niteliklerin bulunmasının gerekliliği doğal karşılanmakla birlikte, çoğunlukla, bu niteliklerin neler olması gerektiği konusunda anlaşmak da biraz zor görünmektedir. Çünkü, "çocuklar için" sınırlandırmasına, bazen "çocuklar üzerine", bazen "çocuksu", bazen de "duygusal" hatta "basit" sıfatları dahil edilmek istenmektedir.

Tamamı tartışılabilir bu özelliklerin yanında, çocuklar için ayrı bir edebiyatın -ve tabii şiirin- gerekliliği artık çoktan kabul edilmiş bir gerçektir. Bu gerçekten yola çıkınca asıl problemle karşılaşmakta, çocuk edebiyatı örneği olarak seçilmiş, "çocuklar için" olduğu kabul edilmiş şiirlerin eğitimde, türkçe derslerinde kullanılmaları, yorumlanmaları konusunu gündeme getirmekteyiz. Hal böyle olunca, şiir yorumunda esas yük, sınıfta o örneği öğrencilerine götürme durumu ile karşı karşıya kalan öğretmene düşmekle birlikte, bu defa da o yükü göğüsleyecek öğretmenin aynı konuda eğitilmesi söz konusu olmaktadır.

Sonuç olarak, Türkçe kitaplarında yer alan soruların metni çözmede yetersiz kalacağı gerçeğinden de hareketle (Tebliğler Dergisi, 1981, s. 351) "metin tahlili" ya da "metin yorumu" dediğimiz anlayışın, öğretmen aday öğrenciye kazandırılması "Türkçe Öğretimi" nin belli başlı amaçları arasında yer almalıdır.

Bu amaç da ancak onların örnek çocuk şiiri yorumlama çalışmaları sayesinde gerçekleşecektir. Bu bakımdan, yukarıdaki genel değerlendirmelerin de ışığı altında, çocuk şiiri örneği olarak ilkökul kitaplarında yer alan, Behçet Necatigil'in "Mavi Işık" şiirinin tahlil edilmesi denemesine geçebiliriz (Tunç, 1991, s. 13).

Mavi Işık

Sen bir çiçeksin
Annen sakı
Azıcık hastalansan
Odalar yaslı.

Sevincimiz, üzüntümüz
Hep sana bağlı.
Senden gelir gücümüz,
Doğan güne karşı.

Bizim çocukluğumuz
Karanlık, paslı.
Sen güneşlerde yaşa,
Altın saçlı!

Gökten düşen mavi ışık,
Mavi ışıklarda dünya.
Evlerin yaşaması
Sen olunca.

Behçet NECATİGİL

Eleştirmenler, hatta sanatçılar, sanatı, edebiyatı tabiata tutulmuş bir ayna olarak kabul ederler ve sanat eserlerinin aynasında tabiatın yansıdığını söylerler (Moran 1974, s. 11). Tabii bu yansıtma biraz da şairin, yazarın tercihidir. Aynı doğal görünümün resmini yapan iki ressamın, tablolarında, gördükleri varlıklar arasından kendilerine göre seçim yaparak farklı yapılar oluşturmaları gibi, şairler de seçtikleri konuyu bize aktarırken soyut veya somut çeşitli varlıklardan yararlanırlar. Yararlanılan bu varlıklar da bir tercihtir ve şairin aldığı kültürü ve oluşan kişiliği ile ilgili bir seçimdir. Bu nedenle, biz, şairin bize ulaştırmaya çalıştığı mesajı, yaşatmaya çalıştığı duyguyu bu varlıkları, varlıkların ortak yanlarını, niteliklerini inceleyerek daha kolay çözümleriz.

Bu şiirde sırası ile: "anne, çiçek, saksı, oda, sevinç, üzüntü, güç, gün, çocukluk, güneş, gök, ışık, dünya, ev" varlıklarından yararlanılmış, anlatılmak istenen duygu bu varlıklar aracılığıyla bizde yaşatılmaya çalışılmıştır. Özelliklerine göre bu varlıkları sınıflandırdığımızda:

1. "Çiçek, gün, güneş, gök, ışık, dünya" sözcükleri ile ifade edilenler dünyanın ya da kâinatın oluşumu ile ilgili doğal varlıklardır.

2. "Oda, saksı, ev" sözcükleri ile anlatılan varlıklar, insan emeği ile yapılmış, barınma kavramında sayılabilecek, teknikle, modern hayatla ilgisi olmayan, geleneksel yaşayışı çağrıştıran oluşumlardır.

3. "Sevinç, üzüntü, güç" sözcükleri ile verilen soyut varlıklar ki, bunlar, kavranması, tasarlanması kolay kavramlardır.

4. "Anne, çocukluk" sözcükleri, insanın belirli yaş ve akrabalık durumlarını ifade eden kavramlar.

Yukarıdaki isimlere, onların yerini tutan onların yerine kullanılan zamirleri de dahil etmek gerekmektedir. Bu şiirde kullanılan zamirler, beş defa tekrar edilen "sen" ile bir defa başvuru olan "biz" ifadesidir.

Bu sınıflandırmaların genel bir değerlendirilmesi yapıldığında, ikinci grupta yer alan kavramlarla bir aile ortamının çağrıştırıldığı, dördüncü grupta yer alan "anne" ve "çocuk" kavramının bunlara yaklaştırılması sonucu çocuğun bu aile ortamındaki yeri, çocuk yerine kullanılan "sen" zamiri ile aile ortamındaki bu yerin önemi, "biz" zamiri ile de aile ortamının çocuğu benimsemesi, kapsamı anlatılmaktadır. Ayrıca, ikinci grupta yer alan "oda", "saksı" ve "ev" in içindekileri barındıran, koruyan varlıklar olması ile "çocuk" un korunup kollanma ihtiyacı arasındaki bağlantı da düşünülmelidir.

Bütün bunların yanında, "sevinç-üzüntü" zıtlığı ile genişlik, genellik anlatılmak istenmekte, birinci grupta yer alan tabii varlıklarla birlikte şiire "sen" zamiri vasıtasıyla damgasını vuran çocuğun da doğallığı çağrıştırılmaktadır.

Sanatçıların, konularını işlemek için çevreden seçtikleri varlıklar nasıl onların tercihlerinin, tercihlerinin arkasında yatan kültürlerinin bir sonucu ise, varlıklarda gördükleri özellikler yani sıfatlar da aynen onun gibi dünyaya bakış açısı

larının bir yansımasıdır. Bu bakımdan şiire yansıyan sıfatları da varlıklarda olduğu gibi değerlendirmek gerekir.

Şiirdeki sıfatlar, "bir, yaşlı, hep sana bağlı, doğan, karanlık, paslı, altın saçlı, gökten düşen ve mavi" dir.

İlk bakışta kolayca görülebileceği üzere burada iki grup halinde özellikler söz konusudur. Bunlardan "paslı, karanlık, yaşlı" sıfatları olumsuzluk ifade eden sözcükler gibi görünmesine rağmen, şairin bunları, olumluluk anlatan diğer sıfatlarla karşılaştırma yapmak ve onların olumlu çağrışımlarını kuvvetlendirmek için kullandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bunlar "sen" zamiri ile anlatılan çocuğa değil, "biz" zamiri ile anlatılan anne-babaya bağlanmakla çocuğun yüceltilmesi de amaçlanmaktadır.

Olumlu diğer sıfatlar içinde "mavi" nin ayrı bir yeri olmalıdır. Çünkü, mutluluk çağrışımları yapan bu renk -başlık dahil- şiirde üç defa tekrar edilerek vurgulanmak da istenmiştir.

İlk dörtlükte kullanılan "azıcık" sözcüğü de içerdiği "-cık" küçültme eki nedeniyle sevgi ve yakınlık da ifade eder.

İmajlar, çağrışımlar, benzetmeler: Şiirdeki anlatım, yoğunluk gerektirdiğinden, şair, anlatmak istediklerini çeşitli imajlar, imajların hatırlattığı çağrışımlar ve benzetmeler yoluyla bize aktarmaya çalışır. Ancak, bu yoğunluk kimi zaman, anlatılmak istenenlerin üstü kapalı kalması sonucunu doğurur ve söyleyiş zor anlaşılır. Bu nedenle şiir yorumlamalarında anlatımların açıklanması, bunlar arasındaki anlam ilişkilerinin, neden-sonuç bağlantılarının, zıtlıkların, paralelliklerin açıklığa kavuşturulması gerekir.

Mavi ışık şiirinde, değerlendirilmesi gereken bu tür imaj ve benzetmeleri içeren anlatımlar:

sen bir çiçeksin
annen saksı
hasta çocuk - yaşlı oda
karanlık, paslı çocukluk
güneşlerde yaşamak
altın saçlı (çocuk)
gökten düşen mavi ışık
mavi ışıklarda dünya
doğan güne karşı güç
evlerin yaşaması

Bu ifadelerden "hasta çocuk - yaşlı oda" söyleyişindeki neden-sonuç ilişkisi, "çocuk-çiçek", "anne-saksı" benzetmelerindeki koruma-korunma bağlantısı, "karanlık, paslı çocukluk" ile "güneşlerde yaşamak" arasındaki zıtlık değerlendirilmelidir.

Tabii olarak bu değerlendirme Türkçe oğretmeninin sınıf içinde daha çok soru-cevap yöntemini kullanarak oğrencilerini onların anlamına yaklaştırmak ve kavramalarını sağlamak ŗeklinde olacaktır.

Şiirdeki duygu: Şiire egemen olan duyguyu, genel olarak vurgulanan sözcüklerin, sözcük gruplarının ifade ettiği kavramlardan, imajlardan, çağrışımlardan çıkarırız. Bu Şiirde de "biz" zamirinin karşısında, ocuk yerine beş defa tekrarlanan "sen" zamiri, ona benzetilen "ışık", ışığa sıfat olarak yakıştırılan ve tekrarlanan "mavi" sözcüğü, mavi rengin insan psikolojisi üzerinden yarattığı mutluluk, sakinlik ve enginlik çağrışımları dolayısıyla "ocuk sevgisi" veya "ocuk sahibi olmanın mutluluğu" duygusu işlenmiştir, denilebilir.

Şiirin başlığı: Şiirde, düzyazıda, hatta bütünüyle diğer sanat dallarında esere verilen başlıkla, onda işlenen duygu veya düşünce arasında bir mesaj birliği vardır. Yani, başlık eserin kısa bir karikatürü olmaktadır. Bu bakımdan, bu Şiirde, seçilen "mavi ışık" başlığı, bir bir sıfat tamlaması olarak Şiirde işlenen duyguya, "ocuk sahibi olmanın mutluluğu" duygusuna tam anlamıyla uygun düşmektedir.

Bu noktadan hareketle, hem olaya dayalı eserlerde, hem belirli bir düşünceyi aktarmayı hedefleyen düşünce yazılarında ve hem de Őiirlerde bu, "başlık-mesaj" veya "başlık-ana duygu" ilişkisini göz önünde bulundurmamak gerekir.

z yönünden yukarıdaki değerlendirmeleri yapabildiğimiz Şiirin biçiminde göze çarpan en önemli özellik dört tane dörtlükten oluşması ve raslantıya bırakılmış gibi görünen birkaç redifin dışında kafiyeye yer verilmemesi, ahengin sözcüklerin sıralanışında bulunmasıdır.

KAYNAKLAR

1. MORAN, Berna: Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, İstanbül, 1974.
2. KAPLAN, Mehmet: Şiir Tahlilleri, İstanbül, 1963.
3. KAPLAN, Mehmet: Şiir Tahlilleri II, İstanbül, 1965.
4. OğUZKAN, A. Ferhan: ocuk Edebiyatı, Ankara, 1987.
5. M.E.B.: Tebliğler Dergisi, Ankara, 1981, s. 350.
6. TUNÇ, İsmet ve Ali: Türkçemiz, 4. Sınıf, İstanbül, 1991.